

پاسخ خودارزیابی‌های درس یازدهم

۱) پس از خوانش درست اشعار نیمایی زیر و نوشتن پایه‌های آوایی هر یک از مصراع‌ها، وزن و نشانه‌های هجایی را مقابل هر مصراع بنویسید.

هست شب یک شب دم کرده و خاک / رنگ رخ باخته‌است / باد، نوباوه ابر، از بر کوه / سوی من تاخته‌است. (نیمای یوشیچ)

هست شب یک شب دم کرده و خاک*	پایه‌های آوایی	هست شب یک شب دم کرده و خاک
فاعلاتن فعلاتن فعلن	وزن واژه	
- U U / - - U U / - - U -	نشانه‌های هجایی	
رنگ رخ باخته‌است	پایه‌های آوایی	رنگ رخ باخته‌است
فاعلاتن فعلن	وزن واژه	
- U U / - - U -	نشانه‌های هجایی	
باد، نوباوه ابر، از بر کوه*	پایه‌های آوایی	باد، نوباوه ابر، از بر کوه
فاعلاتن فعلاتن فعلن	وزن واژه	
- U U / - - U U / - - U -	نشانه‌های هجایی	
سوی من تاخته‌است	پایه‌های آوایی	سوی من تاخته‌است
فاعلاتن فعلن	وزن واژه	
- U U / - - U U	نشانه‌های هجایی	

* شاعر در رکن اول به جای فاعلاتن، فاعلاتن آورده و اصل وزن فعلاتن است و این از اختیارات شاعری (وزنی) است.

□ در جدول، اختیارات شاعری با علامت * مشخص شده‌اند.

۲) برای اشعار نیمایی زیر مانند نمونه صفحه قبل خانه‌هایی تولید کنید، پایه‌های آوایی و وزن و نشانه‌های هجایی هر مصراع را بنویسید.

سپس اختیار شاعری به کار رفته در این شعر را مشخص کنید.

میان مشرق و مغرب ندای مختصری ست / که گاه می‌گوید / من از ستاره دنباله‌دار می‌ترسم / که از کرانه مشرق طلوع خواهد کرد
(شعری کدکلی)

میان مشرق و مغرب ندای مختصری ست	پایه‌های آوایی	میان مَش / رِقْ مَغْرِب / نِدايِ مُخْ / تَصَدِّ رِيسْت*
	وزن واژه	مفاعِلن فاعِلاتن مفاعِلن فاعِلن
	نشانه‌های هجایی	-U-U / -U-U / --UU / -U-U
که گاه می‌گوید	پایه‌های آوایی	کِ گاهِ می / گوید
	وزن واژه	مفاعِلن فاعِلن
	نشانه‌های هجایی	-- / -U-U
من از ستاره دنباله‌دار می‌ترسم	پایه‌های آوایی	مَنْ نَز_* سِ تا / رِی دُنْ با / دا رِ می / ترسم
	وزن واژه	مفاعِلن فاعِلاتن مفاعِلن فاعِلن
	نشانه‌های هجایی	-UU / -U-U / --UU / -U-U
که از کرانه مشرق طلوع خواهد کرد	پایه‌های آوایی	کِ اَز کِ را / نِی مَش رُقْ / طُ لوعُ خا / هد کرد*
	وزن واژه	مفاعِلن فاعِلاتن مفاعِلن فاعِلن
	نشانه‌های هجایی	-UU / -U-U / --UU / -U-U

- در پایان مصراع اول هجای کشیده بلند حساب می‌شود.

- در هجای ماقبل آخر مصراع دوم و سوم و چهارم اختیار وزنی ابدال وجود دارد.

- در هجای دوم مصراع سوم، اختیار زبانی حذف همزه مشاهده می‌شود.

۳) پس از تعیین پایه‌های آوایی و وزن هر مصراع شعر زیر، دلیل ناهمسانی پایه‌های آوایی این شعر و تفاوت آن را با اشعار سستی بیان کنید.

چون درختی در صمیم سرد و بی‌ابر زمستانی / هر چه برگم بود و بارم بود؛ / هر چه از فرّ بلوغ گرم تابستان و میراث بهارم بود؛ / هر چه یاد و یادگارم بود، / ریخته‌است. (اخوان ثالث)

چون درختی در صمیم سرد و بی‌ابر زمستانی	پایه‌های آوایی	چُن دِرَخْتِی / دَر صَمِیم* / سَر دُ بی اَب / رِ * ز مِس تا / نی
	وزن واژه	فاعِلاتن فاعِلاتن فاعِلاتن فاعِلاتن فع
	نشانه‌های هجایی	- / --U - / --U - / --U - / --U -
هر چه برگم بود و بارم بود	پایه‌های آوایی	هَر چِ بَر گَم / بو دُ با رَم / بود*
	وزن واژه	فاعِلاتن فاعِلاتن فع
	نشانه‌های هجایی	- / --U - / --U -
هر چه از فرّ بلوغ گرم تابستان و میراث بهارم بود	پایه‌های آوایی	هَر چِ اَز فَر / رِ * بُ لوعُ * / گَر مِ تا بَس / تا نُ می دِ را / ثِ * بَ ها رَم / بود*
	وزن واژه	فاعِلاتن فاعِلاتن فاعِلاتن فاعِلاتن فع
	نشانه‌های هجایی	- / --U - / --U - / --U - / --U -
هر چه یاد و یادگارم بود	پایه‌های آوایی	هَر چِ یا دُ * / یا دِ گا رَم / بود*
	وزن واژه	فاعِلاتن فاعِلاتن فع
	نشانه‌های هجایی	- / --U - / --U -

ریه خُ تَسَتْ*	پایه‌های آوایی	ریخته‌است
فاعلن	وزن واژه	
-U-	نشانه‌های هجایی	

در این شعر همان‌طور که در تقطیع ارکان آن دیده می‌شود، در هر مصرع تعداد ارکان با مصرع دیگر متفاوت است. در برخی مصراع‌ها دو رکن و در برخی از آنها پنج یا شش رکن وجود دارد. بارزترین تفاوت این شعر در مقایسه با قالب‌های سنتی غیر از نابرابری هجاها و کوتاهی و بلندی مصراع‌ها، عبور از مرز چهار رکن در هر مصراع است. در مصراع‌های نخست و سوم این شعر، به ترتیب، پنج و شش رکن وجود دارد. به بیان دیگر تعداد وزن‌واژه‌های هر بخش آن یکسان نیست. اما در شعر سنتی در هر مصرع تعداد ارکان با مصراع‌های دیگر برابر است.

۴) اشعار زیر در چه قالبی سروده شده‌اند؟ یکی از ویژگی‌های این نوع شعر را بیان کنید.

الف) و به آنان گفتم / هر که در حافظهٔ چوب ببیند باغی، / صورتش در وزش بیشهٔ شور ابدی خواهد ماند. / هر که با مرغ هوا دوست شود، / خوابش آرام‌ترین خواب جهان خواهد بود (سهراب سپهری)

ب) این شعر در قالب نیمایی است، زیرا وزن و آهنگ عروضی دارد و در هر مصرع تعداد ارکان با مصرع دیگر متفاوت است و بر همین اساس تعداد هجاها برابر نیست و مصراع‌ها، کوتاه و بلند شده‌اند.

پروانه و شمع و گل شبی آشفتنند	در طرف چمن
وز جور و جفای دهر با هم گفتند	بسیار سخن
شد صبح، نه پروانه به جا بود و نه شمع	ناگاه صبا
بر گل بوزید و هر دو با هم رفتند	من ماندم و من (ملک‌الشعرا پهلوی)

ب) در این شعر در پایان هر مصرع، یک نیم مصرع آمده‌است و نشان می‌دهد که کوتاهی و بلندی مصراع‌های شعر، در برخی از قالب‌های شعر کهن نیز سابقه داشته‌است؛ به این قالب شعری «مستزاد» می‌گویند. همان‌طور که می‌بینید در پایان هر مصرع این شعر، کلماتی اضافه شده‌است. این نوع شعر را به سبب همین بخش‌های اضافی «مستزاد» می‌گویند. کلمه یا کلمات اضافه شده معنی مصرع را کامل می‌کنند. این افزوده‌ها همه وزنی یکسان دارند و با مصرع قبل از خود نیز هم‌وزن‌اند. اهمیت مستزاد از آن روست که در پیدایش شعر نیمایی اثر داشته‌است.

۵) پس از تعیین پایه‌های آوایی و وزن هر بیت، نام بحر آن را بنویسید.

الف) چون می‌روی بی‌من مرو، ای جان جان بی‌تن مرو / وز چشم من بیرون مشو، ای شعلهٔ تابان من (مولوی)

چُن	مِی	رَ	وِی	بِی	مَن	مَ	رِو	اِی	جَا	نَ	جَانْ	بِی	تَن	مَ	رِو
وَزْ	چَشْدَ	مَ	مَن	بِی	رِوَنُ	مَ	شِو	اِی	شُعْ	لَ	ی*	تَا	بَا	نَ	مَن
-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-
وزن واژه	مستفعلن			مستفعلن			مستفعلن			مستفعلن					
نام بحر	رجز مثنی‌س سالم														

ب) تو از هر در که باز آیی، بدین خوبی و زیبایی دری باشد که از رحمت، به روی خلق بگشایی (سعدی)

ی	با	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	پایه‌های آوایی
ی	با	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	ی	پایه‌های آوایی
-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	-	-	-	U	نشانه‌های هجایی
مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				مفاعیلن				وزن واژه
هزج مثنی‌س سالم																نام بحر

پ) همیشه تا برآید ماه و خورشید مرا باشد به وصل یار، امید (فخرالدین سعد گرگانی)

*شید	خُر	ه	ما	ید	*را	بَ	تا	ش	مید	هَ	پایه‌های آوایی
*مید	اُم	ر	یا	*ل	وَص	بُ	شَد	با	را	مَ	پایه‌های آوایی
- - U			- - - U				- - - U				نشانه‌های هجایی
فعولن (مفاعی)			مفاعیلن				مفاعیلن				وزن واژه (اسم رکن)
هزج مسدّس محذوف											نام بحر

ت) الا تا نخواهی بلا بر حسود که آن بخت برگشته خود در بلاست (سعدی)

*سود	حَ	بَر	لا	بَ	هی	خا	نَ	تا	لا	اَ	پایه‌های آوایی
*لاست	بَ	دَر	خُد	ت	گش	بَر	تُ	بَخ	آن	کِ	پایه‌های آوایی
- U		- - U			- - U			- - U			نشانه‌های هجایی
فعل		فعولن			فعولن			فعولن			وزن واژه (اسم رکن)
مقارِب مثنی‌س محذوف											نام بحر